

~~याज्ञिक~~

संस्कृत

वेद

प्र. नं. ३६

इति न धनेन विराचिता चतुर्वेदे ता प्रयटीक

॥ सुदरीशो कृष्णवर्णः ॥ प्रहृष्टनिमित्तो मनिवारणनिश्चयः ॥ महेश्वरपदासु दं वंदे गजमुखं महः ॥ १ ॥ सारसागरावर्तप्रतिश्रीतिभयकिंहे ॥ द
क्षिणावर्तनाथाय नमः सांवायशस्त्रे ॥ २ ॥ ॥ हरवत्पुण्यगन्ताने प्रेरितारं वमत्वात्पुण्यतस्तेनामृतत्वेनैर्द्विजांतं तात्वाभ्रमनासवति ॥ ज्ञात्वा भिन्नं शा
निमत्तमेनात्मादिभिरिति ॥ नीश्वरज्ञानस्यात्यंतकृपसंस्तोपमहेतु ॥ बाह्यमभ्यन्तरेकेण कोपमं ॥ चरति निजसाक्षात्पामीश्वरगुणविस्त्रावृतया तत्रत
आलिख्यमानसं हि रण्यगर्भादिवर्जनेन लोकभेदप्रसिद्धमेवैश्वर्यमस्य पगमयं सदसाधारण्येन प्रतिपिपासयिष्यत नमः ॥ शोचिवादिपदार्थवय
नपुरुःसरं मीश्वरप्रभियंता बदाह ॥ ॥ यस्मै नमो भवदियस्य गुणाः समग्राः नारायणो पनिषदाय दुपासनोक्ता ॥ योनः प्रबोदयति बुद्धिं कृतो
वज्रत्वा मनन्यगतिरीश्वरसंभ्रवाभि ॥ ॥ यस्मै नम इति नमः शोचि त्वमभिप्रेतं चतुर्थं मित्रानुकरणाथी ॥ यस्मै नमस्तस्मै वाजुष्टनियुक्तमिति मंत्रः ॥
गुणाश्चैवार्थादयः ॥ साराद्वयोपि मादयश्च ॥ नारायणिको पनिषदाय दुपासनोक्ता ॥ यशोमना नारायणे भद्रष्टायाः कियुत पनिषद इति हि त्मरंति ॥ ॥ ॥ ॥
द्विपं पुरुषं यत्कृतं वाक्छिकी नारायणे पनिषदं ॥ यैनेथा बद्धिं वते ॥ योनः प्रबोदयति सावित्रीमंत्रवा ॥ यैत्वं पुनः ॥ ॥ यो योनः प्रबोदयति ॥ ॥
हिमं ॥ अधिस्तौ फः कनोरीभ नो यस्य वेधनं क्व न भिनिसे प्रसी ॥ अनन्यगतिः ॥ ईदं गुणशालिनमभ्यमय ॥ ॥ यन्संभ्रयामि प्रपद्ये ॥ ॥ वक्ष्यमा
यास्य वस्तुनो नो वेदशास्त्रमृतं च माह ॥ ॥ वेदेषु वातदनुयायिषु वा विचार्यते त्रेषु वक्ष्यमरिष्यते प्रतिपादकं ते ॥ नात्यर्थसंग्रहमहं विदधेम देवा
महाप्रसीद नयमा मज्जनापथात् ॥ २ ॥ ॥ तदनुयायी नितराणि सांख्यादिभिः ॥ सज्जनापयेति वेदाविरुद्धत्वात् सांख्येयैः ॥ उपसिद्धमर्थमीश्वर
विधेयत्वेनोपशदयिष्यदुस्वास्तिमेमतमेवेवदोभरतया वेदो विज्ञादयतात्पराह ॥ ॥ मंत्रार्थवादविधिसिद्धिधाविश्रुताय कश्चाद्वराभिरनपेक्षतया

सुंदरीशोकराश्यां नमः॥ यत्किं गृहप्रजाकर्तृणां भुक्तिमुक्तीकरे स्थिते॥ न भजे त्रिकरं सांख्यं न वरोगाभिषेकं वरः॥ महादेवस्य सांख्यस्य सविधानं
रूपिणः॥ प्रजाविधानं लक्ष्म्यां प्रवक्ष्यामि समासनास्तु॥ २॥ प्रजाशिवस्य सांख्यस्य विविधापरिधीर्निना॥ बाह्यां व्यं नरभेदेन बाह्याया वि
विधेरिता॥ ३॥ तां त्रेकी वैदिकी वैनिनात्रिकी नात्रिकस्य तु॥ वैदिकी वैदिकस्येवाधुनं घोरनिपन्नः सदा॥ देवप्रजा व्यवस्थेयमधिको रा नुरु
पतः॥ सूतेनोक्ता स्वमीतायां सर्वज्ञेन ह्यवास्तुना॥ ५॥ हरिहरविधिप्रजाकीर्तिना सर्वत्र त्रेमनिपंथविं नानां यद्दुक्तानुप्रज्ञा॥ अत्र नियधग
निगानां नैव न त्रोक प्रजा अत्र नियधनि रतानां सर्वपेरो दिनेव॥ ६॥ शास्त्रसिद्धामिनां प्रजा व्यव (नि) स्थांसदुरो मुखाशा प्रविभायान्य
यां शो प्रजा कुर्वन् यत्नस्यधः॥ ७॥ सज्जका बहुक संनिकलो रवासादि स हवे प्रजाविधिं न ज्ञानं निने धि न हुर व्योपिय॥ ८॥ अथाहं मानभारा
तत्रिगध्या कलिसंलवाशो निर्भया प्रजाविधानमप्यथोपदिशाम्य हे॥ ९॥ आराध्या सर्वपापं शो प्रजास्ते एव विवक्षणाः स्वशिष्यैः सह सव्यं
तेषु विं त्रनरकाग्निपु॥ १०॥ निर्भया कलिजाराध्या आश्रियांधयरे परा॥ ११॥ निस्मृतिविरुद्धां निम्बि नोपदिशामि हि॥ १२॥ निस्मृतिविरुद्धा
कः संप्रदायः कळी नृणां॥ अबलं व्यदृष्टं तं यादृग्निः सांधपरपता॥ १३॥ विरुद्धाः संप्रदायाः निस्मृतिविनो धिनः॥ कल्पिता कलिजाराध्या
प्रसिद्धाः संनिभूरिशः॥ १४॥ किमत्र बहु नो ज्ञेन मार्गं संकरकारिणः॥ १५॥ आनाध्याधव संनिकलो रवासादि स हवे प्रजाविधिं न ज्ञानं निने धि न हुर व्योपिय॥ १६॥ स्वयं शिवायं कः प्रजा
व्यवस्था विनमो घणी॥ पतानुग्रहदशोयः स गुरु दुल्लभः कलौ॥ १७॥ हरिहरैशिकं प्राप्याने न हरिर्निमार्गितः॥ लिंगो ह्येदिने शो लो प्रजाभुजा

(2A)

नमो विधातुमिति नमो तस्मात् त्वेन प्रसिद्धं कविदनुवदं यौतुद्देवो न पशुनि योजनं दामना वशिष्ठुमार शिरो नरेयो
व्याधिरुका ॥ नमो विधातुमिति नमो तस्मात् त्वेन प्रसिद्धं कविदनुवदं यौतुद्देवो न पशुनि योजनं दामना वशिष्ठुमार शिरो नरेयो
रविमननमस्विनमुच्यमानं नामेव तं नमनु संदधनः प्रदेशं ॥ रास्मिन्मंदमनयुधिने मापतनमध्यदिने पिसवितार मया ह्वीरन ॥ ॥ कथं विस्मय मत्त आद ॥ कमेव
अतः धधभ्रुगवत्तदसंभ्रमं भवंतमरिबलाः स्वैको प्रतिपादयति ॥ नामं नने (कि) णमसास्ततः क्षयाय कस्मै पशुनयुनजामनिबोद्धयत्वं ॥ ॥ अंगां ननेपु
विधुधां नरसंस्तुतेषु मन्त्रिभ्युमारत्रिनसः परिशिष्यसेत्वं ॥ नस्मो नमो कविनुमीभ्यस्तं प्रनने देवां नराय न कथं विदनीभ्यस्तं ॥ यौधायनीयाभ्यस्तं यनयोभ्य
स्तं व्यासं कर्मभ्यस्तं ॥ अथ भूतगवः सर्वसरे सर्वसरे ॥ अथ भूतगवः शरदिवसं ते वीत्यादि न ब्रसीकत्वेन पशुपतिदेवसं ॥ यथाह वौ धायनः ॥ धर्हि रादा
यनामपाकनोति दुःखान्छातीपाकं यत्रयनिषदिजानेन भूते ईशान्छातीपाकं रात्रे पनितस्मादेन सर्वकनोति यत्र राकार्यमिति ॥ यथायाच्य नायनः ॥
यग्नो शुभकानाय एनदेमेव देवमद्यो गोष्ठस्य मजे नि ॥ देवशब्दश्चरुप्रययि ॥ देवः यज्ञे पिना किनीति निघंटु दर्शनम् ॥ अहमिप्रदोषेव कर्मणि
देवस्यायतने प्रविदित्रां प्रद्योतयतीति वौधायनवचनात् ॥ देवमेवानुप्रविशतीति अथर्वशिखरवर्णा अ ॥ एवं सर्वयज्ञेषु देवस्योपस्थापनमिति ॥
मंशश्च भवंति ॥ वौधायनीयेना वन ॥ ईशानायत्वा जुष्टमुपाकरोमीति ॥ ईशानायत्वा जुष्टमुपाकरोमीति ॥ सहस्राणि स हस्त्रा इति ॥ ईशानं वा भुव
नानामभिप्रेक्ष्य इति ॥ अवायदेवायस्वेहोत्यादयः ॥ अवायदेवस्य पर्यंत्यैस्त्वायदेवा इत्ययः ॥ अवायदेवस्य सुगायत्वा हेत्वा इत्ययः ॥ नमस्ते रुद्रे न्यनुका
क ॥ यो रुद्रो (मि) अग्नाविप्रिभ आश्वनायनकं ॥ रुद्राय महादेवाय जुष्टो वर्धयेति ॥ यस्मै नमस्तस्मै वाजुष्टो नमः ॥ रुद्राय वरुथा
यशार्थं यज्ञिवायववाय महादेवाय उग्राय पशुपतये रुद्राय शंकनायेति शानावावा नयेत्याहोति यैस्ते रुद्रपर्वस्यादिशीत्येवमादयः ॥ ३

(3)

अथेते मंत्रा महेवने वप्रकाशने यंति॥ मंत्रयणैरपि देवता निष्पद्यते॥ यथाह॥ तद्विनेन प्रमुखा विस्मयवर्जानवेष्ट्यते देवता सहस्रशिराः॥ अत्र नमः नमः
वा नित्यं मुनि योजनमंत्रो विपमुषति नैव वस्यती निपुणं तदिदमुक्तं कर्मैव नैव नेन॥ यथा जगदेव एक मय मुहूर्ध्वं भुवि नि कथ्यता इति॥ देवता न प्रमिषे
पः॥ ते त्रिरीयंकाः समामानंति॥ अत्र पद्यं द्या इत्यत्र काश पद्यं शिंभुमार कथा रूपमे॥ एतेन मस्तु छिरो धर्मो नार्धानं अस्मे मना हनु र्वशोधना दिव्युद्द
यं सर्वं सरः अज नम मग्नि नौ पूर्व वा धर्मिर्न ध्यां मित्रावरुणा वपन पादा वनिः पुच्छं स्पृशय मं कांडं तत इंद्र कातः प्रजापतिः अक्षयं वमु र्धं सर्वा एव दिव्यः शा
करः शिंभु मा इति॥ अत्यमि न्या मलक्षणं ब्रह्म यदा यनो ह्या इय हेतु भूतं सार भिधर्मि कथा यव हारण्यक॥ अत्यवैज न क प्राप्नो सी नितरय पतिं
भुमा होम नैः शिरो वर्म मवयवा नगाणि॥ देवता तरे नैव रूपमे॥ एतत्क संस्तवा य परिशोक सिद्धि र्भरत वा य नमो लक्षण नया विरूपाक्ष एव न वेतु महीनि॥ एत
दुक्तं मगा नरे धिनि॥ मस्तु ते धिनि॥ संस्तवो ब्रमादा म्या तिधानं॥ यथा कुरा वा मीमा॥ उक्ष हविषा संस्तु मिनि॥ हविष्ठे नमः सुतमि पथि॥ अनी भवरः स्वत एव नम
स्का रा नरु किं पुनरी ध्यते निष्ठनी निन कथं धिदि क क मिनि॥ ॥ रगो पजा धित न्यत्र न इ सा धान्य मुद्रा सिनी न वा से वा रयः प्रणाम मुद्रया देव मा सि नय नी सा
ह॥ सा वाग्नि शा लव निशां कर वां रिनी वा मुद्रा य वा काष्ठे नी सर्वे नो परिष्टा॥ ता सिर्भवं यति न वो विवृ धां न राणां नो मि स्थ शा कर उदां जं छि मुद्रा वाते॥ पठ॥ ॥ ३॥
निव॥ यान्त्रिक मुद्रा वा कं फाद्र न्या र्वा ये दिधि॥ शं दिव र॥ यो के न वं ह्यं शिर रयं जं मुद्रा वा॥ एव मी भूरे क लक्षण नया नमसा प्र ना पति हः रय रि
प्र ह एव दे ना न रो र्वा ह॥ यत्र नमः कि मपि मुद्रा म देवता त्यक्त्वा मं नरेण नमसा वस॥ भर्ति॥ ता स्तु ह्रीं नु मन्त्रं न हि कश्चिद्दीष्टे यो री य नी त मि व धा र धि
दुःखि दी ट॥ ॥ किं री ट॥ अथ म न्य मुद्रा निष्ठ मा ना न्य पि न नां सि म हे स्वर एव वां न्य नि न म ध्ये फु ले प्र छं नि॥ यथा मरुतः प्रभ स्य व ह्याः समानं वै नि॥ स्तो
म वां अथ रा य रो क ले ह य दी रा य नमसा दि दिष्ट ना॥ एति मि वा स्व वां एय वा वा सि दि व सि पति स्व य रो नि का म म ति फः॥ स्तो म स्तो त्र यो म॥ मु क्ता कं

(3A)

सिद्धमेव काय निग्रहबुद्धिमाय ॥ स यद्दीराय ॥ वीरावीरशरदयोगपायमाश्रित्य ॥ यद्विनिवृत्तं किञ्चिन्मै ॥ विनिवृत्तस्योः ॥ नमस्तस्मै ॥ स हस्तार्थे वृणीया ॥
दिदिष्टादिशान ॥ न येतिर्येकं निनमस्कारे नैकवचनोपायवोरपि कृतिनमस्कारयोर्नामकल्पसाधनवचनं ॥ स्वरसाधारणभूतैस्तद्दानु ॥ हव्यावतिः
एवाहन्याः कामाः ते बुवाकस्तिः आवनडि ॥ कामेकमेवमापतादुरित्यर्थः ॥ देवो देवान् दिवि दिव्यमर्थः ॥ मिथ्यक्रियोजयति ॥ स्वयंशाः अनन्य
साधारणाय शानः ॥ निःकामसिः ॥ निःनैराकामैः ॥ फलैः हेमरुतः ॥ पुष्पदुन्दुभेनास्मत्तिः क्रियमाणा निजोपायानामास्तिरुपायप्रयच्छं ॥ येस्तु निनम-
स्कारैः स्ववामीभरस्तदपेक्षितैः फलैर्देवान् भवाद्भान्नसंयोजयतीत्यर्थः ॥ नत्माहं विषयापानमपि नमस्मासीत् ॥ अहं एव पर्यवसानं ॥ न हस्तिप्रवेणवक
त्रपवेन भूनाधिपत्वेन स्तुते सर्वं तेन मइति श्रुतं ॥ न हि मुक्तं नमसा मवसानं भूमिभिनि ॥ ॥ एतन्महं न हं भवमनने पानमक्रियमाणममुक्तमावधेन
गताह ॥ नमो नमो भवति यत्र निषीदसी निसर्वं नमस्य मनवा दुदिशामहे ॥ अत्र हि मंत्रः ॥ नमस्ते अख्यायते नमो रुद्रपतायने ॥ नमो वज्रनिषीदसी ॥
नमो नमस्य सर्वं धादिष्टानेपिनमस्कारः श्रूयते ॥ अतः सर्वं विदं नमस्यतामायधते ॥ अत्र यानुदिशा अनेनैकवायेनेत्यर्थः ॥ ॥ अत्रोदररुपामा
हा ॥ अथोपधाः प्रतिभो मो वयमो मनामः ॥ ॥ नमो ब्रह्मणे नमो रुद्राय नमः ॥ एधि ये नमो ओषधीस्तः ॥ अत्र शास्त्रोः सर्वाधिष्ठातृत्वं ॥ सर्वस्य नमः
सर्वंधहेनुविन्याह ॥ देहावदेहमनु निष्ठसियेन सर्वं ॥ न केवलमोष्यादिषु अन्धेषु पितृसानमेषादिषु यमेव शायः कमनइत्याह ॥ सर्वं नवाङ्गद
धिष्ठितमेव मह्यं भवान् ॥ क्रतोवमसिना ॥ पतयन्मनेषा ॥ क्रतोभूत्यन्वयनिस्थसवो नमः ॥ इत्यत्र ॥ स्वात्मानमपु हाहरीति ॥ लोकेषु नमस्त्वमहेभर
त्तुक्रियोगा राते पितृदिबर्षवज्रानामपाय ॥ ॥ नमो विषयचे प्रयोजनमपि देवापि विधिभिः ॥ इधानेमाविमृशानः अनिभानि नो केवे देषु वा
विषमलोचननाडुह्यै ॥ यन्नमस्तुयित ॥ शब्दनाशुक्तं न सन्निकर्षविहितं यदनीचरेषु ॥ अन्यरूपमन्यप्रकारा ॥ ॥ वसीय पस्वमपि

(न) प

[illegible]

(4A)

[illegible]

पितृगोपास्यामः परमांगतिः ॥ ३६ ॥ यस्यानुभवपर्यंतं बुद्धिस्तत्वे प्रवर्तते ॥ तदधिगोवता सर्वमुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ३७ ॥ कुलं पवित्रं जननी धनार्थविश्वं स
 रापुण्यवती बनेन ॥ अथारससि सुखसागरे सदा बिलीयत यस्य मनः प्रवारवा ॥ मूलमने ज्ञानवनः प्रदरनिस्सुरेश्वरत्वं सति निष्पद्यते ॥ विहाय स
 स्वारमहादधौ नरारमणितं पापं तदहो मुने ॥ ३८ ॥ महाविधिं प्राप्य विहाय तं कथं विवर्धते मोहवलेन बाळकः ॥ कथं तथानि नमीश्वरे च रीतिहाय मोहवि
 वरीति मानवाः ॥ ३९ ॥ अहो महातपसा यदर्थं विनिवृत्तमायापि मोहात् ॥ हिताय लोको विवर्धते ते मुने विधिं विवर्धते महापुत्रो विना ॥ ४० ॥ बहवो ब्रह्मविद
 संसमाना पश्यन्त्यथ ॥ तेन ब्रह्मात्मविज्ञानं वेदांतात् विमुक्तिदं ॥ ४१ ॥ अपरोक्षमवाप्य तु विमुक्तस्त्वय धनान् ॥ यमनित्यं न लेन शान्तिं प्राप्नुवन् सर्वदा वि
 त्तः ॥ ४२ ॥ सुहृदमपि गंतं यं यत्र होतुं नोक्तं ॥ प्रवृत्तेनापि प्रवृत्तस्तत्राह सर्वदा विदुः ॥ ४३ ॥ निमेषं प्राप्य दर्शयन् ज्ञानी हनस्ति तः ॥ तत्र सर्वविघ्नाः परास्ति वि
 तिष्ठं त्यक्त्वा शयः ॥ ४४ ॥ यो निष्ठं ब्रह्मनिष्ठस्य कस्य च तानं तोषिवा ॥ विदुषः समानिष्टं करोत्येव न संशयः ॥ अविद्यायाः प्रियो यथं मम ज्ञानी सदाहरे ॥ बहिः ॥ ४५ ॥
 ह्यसर्वदा सर्वे ज्ञानी स्वाभैव मे सदा ॥ ४६ ॥ आत्मनिष्ठं ब्रह्म विदुः प्रवर्धते नित्यं ॥ निरुद्धा एव मनुजानां कर्माणि विचारया ॥ ४७ ॥ अस्मादात्मनिष्ठः सर्वः ॥ ४८ ॥
 पूजनीयः पवित्रो यमः ॥ किं बहु त्वा ॥ लोगमोक्षप्रदस्तत्त्वविदी पितरः ॥ ४९ ॥ आत्मज्ञमयं देवद्विकामस्तस्मादिति श्रुतेः ॥ विदुः ॥ ५० ॥ कारव्यं वै श्रम्य पुनरापोपा ॥
 प्रसन्नं वै ॥ शके ॥ शालग्रामस्य माहात्म्यं देवदेवेन साधितं ॥ ५० ॥ हृदि स्मर्य जले वंद्य स्तुतिं प्रणिमा सुवा ॥ समस्त्यर्चयति यो नित्यं ॥ नरास्तदेष्टव्यं पदं ॥
 ५१ ॥ अथ वा सर्वदा पूज्यो वासुदेवो मुमुक्षुः ॥ शालग्रामस्य लावके नृजकाय विनिर्मिते ॥ ५२ ॥ अधिष्ठानं हितं हिष्ठे ॥ सर्वपापप्रणाशनी ॥ सर्वदुष्टप्रदं वैश्य
 सर्वेषां पवित्रमुक्तिदं ॥ ५३ ॥ यः स्मृतं जयेत्स्विके शालग्रामसमुद्भवं ॥ तत्र स पूज्यः स ह्येव जनेष्टं प्रणिवा सनां ॥ ५४ ॥ यदा मनंति वेदांता ब्रह्मनिर्वाणमुत्तमं ॥

(5A)

[illegible]

विष्णोर्वायव्यास्तस्यै॥ आनाधितेयरोमोप्राभास्नेसिद्धिमुत्तम॥ स्थावरे जंगमे वापि भूत प्राप्ते वदुर्विधेः॥ स्वर्गेऽप्यपचपातात्त्रै
लोकोस्वरराधेयो॥ नास्ति लिङ्गात्परदेविस्त्वङ्किं त्रयं निवायेथा॥ शंकरेणोदकपुण्यामृतवाधितेनाथोपुष्टा॥ विष्णोर्वायव्यास्तस्यै
महाभ्युत्थनं॥ अबले वासदत्तप्रावकोपपिपयवेष्टा॥ लिङ्गे संप्रजनेन नववत्सले अतिमहिम्ना॥ अधिकांशविशेषेण नवनवपि
पुङ्गवः॥ विष्णुणं सगुणं वा । तारिणं॥ पितृवत्तनापि पुङ्गवः॥ विष्णुणं सगुणं वापि सगुणं लिङ्गपुङ्गवः॥ प्रतिमहिम्ना प्रजो विष्णुणा संपुष्टा न हि॥ प्रवर्तये
यत्किं स विष्णुर्लिङ्गे प्रशस्यते॥ शिवधर्मपरस्त्रीशिवधर्मप्रकाशको॥ रूपया लिङ्गमाह लब्धं प्रोक्तं शिवं दिक्केभ्यः॥ परमैकाग्रविद्योनेन हे स्थावर
जंगमे॥ विष्णोस्तु महामासीत्प्रविष्टोः पनस्यं॥ अहं कर्ता त्वहं कर्तृनिमज्जो यो जगत्सृजे॥ एवमाह हरिः प्रज्ञा प्रज्ञायो वहस्तिथा॥ तद्योगविपहा
रायं प्रबोधायं यदेवमेव॥ मध्ये समे सव लिङ्गे मेव न तेन संपरं॥ जालामालाहं हि ५॥ यमप्रमेयं मूलो यमी॥ यो जनायुन विस्तीर्णं स्थितं तदिम ॥ ३१॥
केन हि॥ व्याकाशिनो हि तौ तस्य लिङ्गस्य सुनसतमौ॥ तद्विस्मयमापन्नो यत्र नवमराधिवो॥ गनावधं मधुस्तस्य संप्रधार्य परस्परं॥ अधोयत्
धये विष्णुरागाहं धूपिवा महश॥ अष्टपूरतमधश्चोर्ध्वं नो समेन परस्परं॥ कृतो जलिपुटो भूवालिङ्गं नु सदा॥ लिङ्गमध्ये परं लिङ्गं स्थितं प्रादेवात्स
मिनं॥ समाधिसूत्रसंप्रदोष्टवन्तो शिवात्मका॥ नेदन्कां यनं रोप्यतां वा स्यादिकमोक्तिकं॥ लक्ष्यमांस्तु तं शान्तं केवलं न हि वा मकं॥ तद्योक्तं
महादेवः प्रहसोक्तमुत्तमं॥ करणवन्मुखाय तत्रैवा न नधीयता॥ तदा प्रहसिन्नाद्या प्रतिष्ठाप्य सुनासुरा॥ तं लिङ्गं तं लिङ्गं तु क्षीतं पुङ्गवन्मध्य
तज्जो॥ या॥ कस्यां ते तस्य लिङ्गस्य लब्धं ते सर्वदेवता॥ दक्षिणे तीयते अस्मिन्नाम तत्र जना देवः॥ हृदये वैदगा यत्री सर्वदेवो नमो नमो॥

लोपं जेष्ठं विवेकं दत्तं सख्यं पदं क्रमात् ॥ उठरेत्तयते सर्वं जगत्तावरं गंगं ॥ उभयपते पुनस्तस्मात्तत्र स्त्राघं स्वयं रावरो ॥ प्रस्तापुत्रयते नित्यं लिंगं शैलं म
 येभुस्तं तस्य संप्राप्तं नानेन प्राप्तेन त्वमुनं मं ॥ इदं नीलमये लिंगं विष्णुः प्रजयते सदा ॥ विष्णुं प्राप्तेन सन एतत्तं वस्त्राननं ॥ शक्रोऽपि देवराजो लिंगं
 गं मयि मयं भुक्तं ॥ लिंगं मयं यते लक्ष्मणेन राकृत्तमामवा ॥ लंगं हेममयं कान्धनं दौर्ब्यं ते सदा ॥ तेनासौ धनं दौर्ब्यं दौर्ब्यं न दत्त्वमवाप्तेन राक्षसं ॥ विष्णुं देवाम
 हात्मानो यौ प्यलिंगं गंगे नो हरं ॥ यजंते विधिबद्धं लक्ष्मणेन विष्णुं त्वमाभुयः ॥ यासु पुत्रयते नित्यं लिंगं पिबन्तं सत्तवं ॥ यासु वंते न सं प्राप्तेन त्वमो रम्यगुणा
 बहे ॥ वस्त्रं कस्य जैलिंगं प्रजयति विधानतः ॥ प्राप्तेन नमस्तस्मात्तं वस्त्रं सुमहोदयं ॥ अन्धेनो पार्थिवं लिंगं प्रजयेत्तं विधानतः ॥ तेन नावधि नो देवो
 दिव्यं देहं गता बुधौ ॥ स्फटिकं विबुधं लिंगं वरुणो र्वयते सदा ॥ वरुणं त्वं हि स्वप्राप्तेन सत्तया समन्वितं ॥ लिंगं नमं सदा दिव्यं मन्त्रिर्नयति भावनं ॥ अ
 भिनवं प्राप्तेन त्वं ज्ञो रूपं समन्वितं ॥ ताम्रलिंगं सदा कळं सत्तया देवो दिवा करः ॥ अवीर्यवान् दानेन प्राप्तेन सर्वं त्वमुनं मं ॥ मुक्तपक्षं मयं लिंगं सोमः
 प्रजयते सदा ॥ तेन सोमोऽपि स्वप्राप्तेन सत्तया सत्तया ॥ अवात्कन्यं पतिं यजंते पुनर्गोत्रमा ॥ तेन नागाः सुतो गाद्यास्ते या निपरमं पदं ॥ कर्त्तुं
 यत्समयं लिप्सु यत्तु नोत्रमा ॥ नाससाश्च महात्मानस्तेन तेन विक्रमात् ॥ त्रपुसी त्वमं गतिं विष्णुः प्राप्तेन यति ॥ तेन दिव्यगुणैर्बुद्धा प्रयति
 पनमं पदं ॥ त्रैलोक्यं मयं लिंगं यजंते गुह्यकादेयः ॥ तेन भोगगुणपेनाः प्राप्तेन यत्तं पदं ॥ यजंते हेमयं लिंगं यजंते मानरत्नया ॥ मात्रं च प्राप्ते
 नाः स्वर्गः यथा निपरमां गतिं ॥ एवं देवः सगंधर्वाः पिशाचो नगराः सदा ॥ यजंते निसदा कळं मीशान मपरातिना ॥ सर्वं लिंगं मया लोकाः सर्वं लिं
 गं यजति हि ना ॥ तस्मात्सदा र्वयेत्तं लिंगं जदी छेदिहि मात्मनः ॥ लिंगे देवो म हादेवः साक्षादेव यति ॥ अनुग्रहाय लोकां नानां तस्मात्तु प्रपूजयेत् ॥

७
एक शालग्रामप्रमाणं कोटिलिंगार्थं स्यात् ॥ इति वाक्यस्य न त्वार्थेनास्यैवावकत्वम् ॥ सर्वधानहिनिंदेवमित्यनिंदितुमर्हति ॥ निंदितादिनरघनुमप्र
शंसिदुमर्हति ॥ इति चायेन न दत्तं किमन्नाह निनिंदितुम् ॥ शालग्राममशिलावक्रमर्हत्येव प्रशंसितुम् ॥ तपस्विभ्योधिको योगी शानिस्थोऽप्यधिको मतः ॥ क
मिस्थोऽधिको योगी तस्माद्योगी त्ववर्जितः ॥ इत्यत्र योगी न त्ववर्जितो नास्यधिकं नाप्यथा ॥ शालग्रामस्य लिंगाधिकं त्वमप्येवमेव हि ॥ पुनरावेच्छ बीमायादे
वेतीषु सुसहा ॥ प्रयागे दत्तं तस्मादिमाद्यमासेन राधिया ॥ इत्यत्र विष्णुमायायादाया वा बोधवद्भिना ॥ माघे प्रयागस्नानेन दास्यत्वं यद्दुष्यते ॥ यिन्नदा
घमस्ति तस्य चायेनेव निरूपितो ॥ शालग्रामस्य लिंगाधिकं त्वमप्येवमेव हि ॥ अविमुक्तैर्विमुक्त्येन नरानरकजनिनः ॥ शिवोपदिष्टज्ञानेन अत्यद्वैतेणोपस
र्गया ॥ तानंविता प्रयागे तिस्रस्तुभ्यं ते सर्वजं नरकं ॥ इत्यत्र वाक्यं ज्ञानेन कलस्यापास्क कस्य चित् ॥ मुक्तेः प्रयागस्नात्तृणां सर्वेषां लस्य नोक्तिवत् ॥ शा
लग्रामस्य लिंगाधिकं त्वोक्तिश्च न संशयः ॥ लिंगाधिकं त्वा कथने शालग्रामस्य सर्वथा ॥ अहं मरिष्य इति वदन् दक्षस्तथापि न ॥ लिंगेभ्यः क्षणिके ॥ ४ ॥
स्योऽग्निष्टितेभ्यस्तथैव च ॥ मर्त्यं प्रतिष्ठितेभ्यश्च शालग्रामशिलोत्तमम् ॥ प्रमिष्टिगानिलिंगानि मुनिमिहसुनासुरैः ॥ शालग्रामशिलायुक्तसमान्येव न सं
शयः ॥ कृतकेभ्योऽपि लिंगेभ्यः श्रुत्वा सुरव्यं स्वयं लयं ॥ इति वेनस्य सिद्धे ब्रह्मकस्यापि स्वपुत्रा ॥ शालग्रामशिलावक्रं वज्रकीटं निर्मिता ॥ इति वालोपिव
नास्य नोक्तिस्तथा स्वयं भुवा ॥ ब्रह्मनिमज्जिते चोप्यालयापत्त्यदिभः ॥ सुनासुरमुनीराद्याः निहीनाः किंपशो वद ॥ शालग्रामशिलावक्रादपि लिंगं स्वयं
भुवं ॥ मुख्यं नैवेति विदुषां शालग्रामादपि निश्चयः ॥ शालग्रामशिलावक्रादपि लिंगं स्वयं भुवं ॥ मुख्यं नित्यं त्रसं देहो विदुषां नैव विद्यते ॥ विदुषां नम
दाभ्यो रत्नानां नाप्यतद्वर्जितो ॥ कुरुते नानासंदेहसंतेनः कुरुते निर्वद ॥ शालग्रामशिलावक्रादपि लिंगं स्वयं भुवं ॥ मुख्यं नित्यं त्रसं देहो यस्य ॥ क्षिप्रं शुभं
स्य ॥ शालग्रामशिलावक्रादपि लिंगं स्वयं भुवं ॥ इति यो माह नोऽज्ञो स तु संकरवंशजः ॥ स शालग्रामशिलावक्रं सममेवेति

(7A)

नेह॥ मोक्षं स्वयंभुविंगस्यसनःअपवाधम॥ शालग्रामशिलायकाभिर्गंस्तिकमुत्रमं॥ रमियोमोहनेधनेसवायंअत्रिमोमणि॥ शालग्रामोद्भवंलिंगं
लिंगानामुत्रमंमनं॥ तस्यधिकंनुस्वमेपिलिंगमभ्यननिधने॥ शालग्रामशिलामूर्तिर्यल्लिंगंवापनाशनं॥ स्वयमेवसमुद्रतन्ल्लान्द्रामजमनं॥ विनि
र्मितंमनुष्याद्येनकीटेनोबनिर्मितं॥ इतिशालग्रामशिलालक्षणंश्रीःसमीपिनं॥ शालग्रामशिलांमेहछेदलिंगंनुयोनः॥ कसोमिसुवापिष्टःसगच्छेभ
नकं॥ इतिशालग्रामसंज्ञाशिलायोत्रंभुनाभृतां॥ निर्मितंलिंगनिर्माणेनस्मान्नुस्वयंभुव॥ शालग्रामलिंगस्यलक्षणपरमेष्ठिना॥ कथितंलोकरक्षार्थं
निर्मितंल्लयनारं॥ कर्मयकमयोस्तगेध्वनभागेखुराचिता॥ पूर्वविष्णुकलाभानुर्ध्वेपिंगजराशरी॥ यवमात्रंनुगर्जस्याघनाधिलिंगमुच्यते॥ शिवना
तिरितिरव्यागत्रिपुरनेकेषुडुर्लभा॥ ऊर्ध्वोनिर्गतंलिंगंनल्लुसदाशिवो॥ कपिलेच्छवर्णात्तस्माद्विलोडनंभुवि॥ शिवनातिरितिरव्यागामूर्तिर्ह
रिहनामेका॥ शिवप्रज्ञाधिकनणरत्नमिकप्यनेधुधे॥ हरिपीठेहोलिंगस्यस्वरूपेणोदितःस्वयं॥ शिवनातिस्मनःप्रोक्ताबुधेहरिहरिहनामि
का॥ पीठरूपोहरिःशत्रुलिंगरूपधनोहरा॥ पीठलिंगाभ्यामुनेशत्रिदापत्रयस्वयं॥ शिववेद्युवपाषंडोच्छेदनावहवाकरौ॥ रुद्रबिम्बजगन्नाथो
एकत्रसमवाच्छिता॥ देवदूतेनवेद्ययायपुनाणोयज्ञसंज्ञके॥ शालग्रामशिलालिंगस्यमहोत्सवंप्रदर्शितं॥ सकृदप्यभिनेत्रालग्रामशिलोद्भवे॥ मुक्तिप्रया
निकमुज्ञानूनंसंख्याविवर्तिना॥ शिवेनलोकेनसाधेनिर्मितंल्लयवपुर्ब॥ शालग्रामलिंगस्यमाहात्म्यकथितुंभुवः॥ शालग्रामस्यस्वापिशि
वल्लिंगशान्तानियं॥ पूजितंनामिमहत्सेनशिवनालेसुप्रसिद्धे॥ शालग्रामशिलायोत्रंभुनाभृतां॥ कथंलोक्यस्वरराजरी॥ महायासहमहासेनत्नीनंनिष्ठोत्सवदं॥
प्रतिगोहंनैर्मयैस्तापिनोहनैर्नरे॥ नक्षत्रेयैर्मयैस्तापिनोहनैर्नरे॥ नक्षत्रेयैर्मयैस्तापिनोहनैर्नरे॥ नक्षत्रेयैर्मयैस्तापिनोहनैर्नरे॥ नक्षत्रेयैर्मयैस्तापिनोहनैर्नरे॥

नस्वस्वानभक्तिमोममादस्मान्निच्येवमनुक्तैश्चालप्रामिश्रितगुणैः॥ कर्तव्याममप्रभावकारिण्यपि श्रेष्ठतः॥ शालग्रामशिलायां प्रयुक्तः कौनि
मनार्जनं॥ तेषां विंशतिहं कृष्णयुगानामेकविंशतिः॥ सकलस्य विंशतिगोत्रात्कामस्य मुद्रये॥ मुक्तिं प्रयाति मनुजान्नैसंख्याविधयिना॥ किं वद
न्यास्वयं भूतसपीठापीठं लिङ्गयोः॥ अधिकं वासमं वापि लिङ्गमन्यन् विष्णोः॥ शालग्रामस्य विदुषः सपीठापीठं लिङ्गयोः॥ को वा जानाति साहस्यं
शिवो जगन्निबन्धनं॥ ॥ लिङ्गाद्विकरणात्वेकप्रजापत्यं विधाय स्मृतं॥ विद्वज्जैः महासूक्तमद्विः शिथय प्रजैः॥ प्रजाके वळरुत्स्य शसोक्ता प्र
थमा बुधैः॥ रुद्रप्रधानाया प्रजासा द्वितीयेति कथ्यते॥ शिवरुद्रप्रधानाया सा तृतीयेति कथ्यते॥ शिवप्रधानाया प्रजा सा चतुर्थीति कार्त्तिके॥ स
र्वात्मनः शिवस्यै सधिद्वन्द्वरूपिणः॥ या प्रजा सा बुधैः प्रोक्ता पंचमीति शिवायै कैः॥ अधमा प्रथमा प्रजा द्वितीया मध्यमा स्मृता॥ उन्नमा च मय
आन्यधुयैः किं नम मध्यमा॥ प्रजा जगन्मो गमा प्रोक्ता पौर्णिमा सा विवाचकैः॥ सा साधनां भुस्मरणा नैरंत्य विवर्जिता॥ रुद्रैः कप्रजा स्वधमे
नक्ति पृथ्वीमती रबन्तु॥ रुद्रैः कविषयात्वेकं प्येष शिवशेषयोः बुधैः॥ शिवप्रजोति कथिना शिवायै विविक्तोपिदैः॥ रुद्रः सदा प्रजनाय शिवशो
षण्यो बुधैः॥ नस्वस्वततयेत्येव विधेहृष्टास्त्रविनिश्चयः॥ स्वतन्त्रत्वेन वा रुद्रमवयेश्चने हिने॥ रुद्रस्यै वापराधं हि कुरुने पापक्षमः॥ प्रजास्यै
नामुल्लिङ्गमध्ये विवक्षणाः॥ कां विदेह मयी मूर्तिधितये इरुहविनां॥ वनस्पत्या सुप्रजा सुगुणिरुद्रमहेभयो॥ कां विदेह साधारणी मूर्ति विविधद्रु
हविनां॥ ध्यायेन्नुद्युमनो वर॥ उन्नमोन्नम प्रजा या मिनिनिर्मान्मानसः॥ शिवा साधारणा सुग्रा सां वन मूर्ति विविधतये॥ उन्नमोन्नम प्रजा या
शिवा साधारणा ननु॥ अविशो वेमसं हृष्ट साधारणा नने शिवं॥ भावयन्मवयान्न स्य शिवमाया विमो हतः॥ या सा विपापकं भुरग्यः शोक

॥५॥

[illegible]

स्वयं नाले गसदशो योगीश्वरान्मवित्रमः ॥ नवत्रयशिवः स मन्त्रैर्नैवना सते ॥ स्वयं भवस्य लिंगस्य धृतिनिष्ठस्य योगिनः ॥ नेदगंधोपि नास्ति वातहोपश्य
नपनमध्यः ॥ आलत्रामादिप्रजाधिकरणोद्येकप्रजकाः ॥ प्रजाधारादुरुपेयाप्रजानां दीनेदिने ॥ विष्णुर्हीविद्योमामंत्रैरेव कुर्वन्नुसादरां ॥ शैवेरेवमहामंत्रैः कुर्युः
यस्योत्रमार्चनौ ॥ प्रजास्त्रस्तुमध्यस्थाः कुर्युः सर्वमनुजमे ॥ तत्रदाधानं मंत्रानुगुणमंत्रैर्वामनिमज्जना ॥ शिवानुयेन देवानां शैवमंत्रार्थतोविना ॥ योगवत्सा
शिवस्यापि सर्वमंत्रार्थतोविना ॥ उक्तमाधमप्रजाविद्यां वास्तुमंत्रप्रकल्पना ॥ तत्रैवैतन्मंत्रैराधप्रजे कुर्युः शैवेस्तर्धानिमेविष्णुादिदेवनाः सर्वशिवशेषत
येवन् ॥ प्रजाप्रजाविधानशैः नैस्वतंत्रनयेवहि ॥ विष्णुादिदेवान्येभ्यः स्वातंत्र्येपाप्येतिथेता ॥ देनोदेनेविष्णुादीनां देहमेवप्रकल्पेवि ॥ प्रजाधारस्त्वैकप्रजा
प्रजकेतुनुसारतः ॥ प्रतिपादनस्यैक्यनयेदवाभसहेरिता ॥ अनेकप्रजादिविधाप्रोच्यन्ते शिवप्रजकैः ॥ सलक्षणानेकधारेत्युक्तेकानत्रोसंभना ॥ विष्णुादीनां कथा
रेकैकैकानत्रोसंभना ॥ कन्याविधुधोर्गमे ॥ सलक्षणानेकधारानेकप्रजावपंभना ॥ प्रोक्ताप्रजाविधानशैनेकप्रजाययानथा ॥ एतामनेकप्रजामप्येकमार्गोपदेष्ट
जोक्तमार्गः ॥ कुर्यात्प्रजाविधानशैः सर्वदाशिवनुष्टुबे ॥ एतस्याभ्येकप्रजायानामा ॥ धारसिदाविना ॥ नेदगंधोपि नैवास्ति मन्त्रेनैव सर्वथा ॥ आधानाणामनेक
त्वेप्येकलक्षणानां प्रकृतौ ॥ नत्रस्तुमर्चयः सर्वाः तथैवैकलक्षणाः ॥ सलक्षणानां भूमीनामेकवाक्कादितद्वनः ॥ हविर्निविदनाद्योपधानोमास्तएथकृप्यकृप्यउपचार
पुमुख्यत्वादाद्यमित्यवनेमया ॥ हविर्निविदनामिदं ननु कर्मविवक्षया ॥ विलक्षणानेकाक्षरानेकप्रजावपंभना ॥ प्रोक्ताप्रजाविधानशैः पूर्वमुक्तप्रकारतः ॥ प्रजाधा
रानुरूपेणानेकप्रजानुरूपतः ॥ नृजानामपिमंत्राणां नियमोत्रापि पूर्ववत् ॥ एपकृप्येकप्रजायां प्रजाधारा ॥ धा, नुरूपतः ॥ प्रोक्तमंत्रान्नर्चयश्च श्रुत्याएवात्रस्तु
त्रा ॥ नामाधारोपचारानेदेमुक्तानिरूपणे ॥ एकाभ्यामनेकार्थायां वाच्यसफलं समं ॥ प्रजाधारस्तुमर्चयः सर्वथा ननु प्रजकैः ॥ हविर्निविदनाद्योपधानां का
र्यः एथकृप्यकृप्य ॥ उक्तमाधमप्रजां न प्रजातप्रजास्वनेशप्रजकैः ॥ कार्यापृथक्कृप्यकृप्यउपधारानस्त्रयः ॥ प्रजाधारस्तुमर्चयः नाप्येकलक्षणेन सर्वथा ॥ शिवप्रधा

॥ ६ ॥

नायां जोषवताः कार्यपथकपथकः। सर्वद्विर्ममकशंकरस्यैकत्वेविश्ववर्था॥ विलसताम्भानीनामुपवताः पथकपथकः। कार्यपूजाविधानशैलौप्यनौपय।
विजयैः॥ राजादिगुणैः स्वपुत्रोत्पत्तिशानदानवहा॥ न्यायसंग्रहकानैः श्रीगारगीपदेशिकैः॥ अवस्थानेदत्तेकस्यपथकध्यानसमारिणः॥ एकीकृत्यपथकवा
स्यत्रांयुः जायातुविनेना॥ तन्वाभेदाभवेरेको कण्ठेनानुचितनां। अवस्थालेदोधात्ममधिदेवपथकमृते॥ प्रयोगेनेदोनाडादिगुणाकैः प्रहानकर॥ स
लक्षणात्माभूतीनामेकत्वाभेदतोपिव। उन्नमोन्नमपूजायामुपयार्थपथकः॥ नाह। पूज्यपूजकपूजातनूतलसाधनरूपिणे॥ सच्चिदानंदरूपायनमः सांवा
यत्रांसेवे॥ पणमुनीद्रुतानुग्राहापपायामयौधधधे॥ अस्मिन्नग्रंथेदिनीरांशोयुयोध्यायद्विरितः॥ श्रीमद्भरतभूत्रायाश्चिवायपरमात्मने॥ नोवकायेमम
ध्यायमर्पयाम्यंतनाम्नो॥ ॥७॥ श्रीमन्मन्त्रमहस्यरिजकाचार्यश्रीमशमरामराजसरस्वतीमुनिवर्यवरणाशविदसंभवमेहोदयमकरंदलोतु
पमधुध्रतश्रीसांवमहदिवजेभिनः प्रज्ञानंदभारतीमुनिशिरभितेवेदार्थसारसंग्रहेवेदिकोन्नमविद्वज्जनमनोहनेमंदबुध्यात्मिकभागधेमेपुरुषार्थप्रबोधे
दितोयाशेखिक्कगीविधानं नामरुनुधोध्यायः॥ ॥७॥ ॥ पुष्पविष्टेयमात्रेणस्तनुष्टसंप्रयत्नः॥ यस्मिन्नेमहोदेवंतांसेसंसारसेषां॥ अथोपिदेवदेवस्य
सांख्यस्यपरमात्मने॥ वस्येविधानंपूजायाः शंकरेया २ प्रनोदितः॥ श्रीगामपिबभूवाशांमास्तिकानामकामिनां॥ नमोन्नमरायणेनविष्णुपूजाविधायते॥ नमो
नेमशिखेनेपाविष्णुपूजाविधीयते॥ देवपूजासंकराजामागदेवायवदने॥ स्वयमेवासमुद्रनेऽसिहप्रतिष्ठिते॥ मर्त्यप्रतिष्ठितेलिंगेश्वरचामेतयेववा॥
शालग्रामोद्भवेतिंगेधाणलिंगेयंकरं॥ स्थिकभूतशृंगमोहाहानावबेयः कदाजन॥ अत्रनिष्ठितशैवादिनिगेषुशृणिकेषु॥ वेरेषुवास्त्रियः श्रुताश्चार्यये
(पुर्महेश्वरा)॥ लिंगेस्वयमुपेवाणेऽसिहप्रतिष्ठिते॥ शालग्रामशिलावक्त्रेतिंगेमर्त्यप्रतिष्ठिते॥ प्रतिष्ठितेषुवेरेषुवेदतत्तंत्रनोपिवा॥ अत्रनिष्ठितपुष्प

पातलो कइया ज्यो भवै ॥ इति वाक्यानां स्वार्थे किं तात्पर्यमीत्यत आस्तामि चेदहो नीलोत्तमी मांसात्पर्यवेदनं ॥ तान् कर्मस्थापकानां वाक्यानामविधानं ॥ स्वार्थे तात्पर्यमस्ति निबदन्ति केचिदस्मिन् ॥ सदाकारोऽपि गतिः क्रमाद्ये
स्य महत्सु ॥ वदन्त्यासदाचारं बन्धुजोपुष्टगोपतिः ॥ स्पष्टे सन्निधौ निगेवैवेन मन्त्रातिष्ठिते ॥ पुनः प्रणिष्टा मन्त्रैस्तु तेषां प्रज्ञायेन प्रपठितः ॥ पुनः प्रणिष्टा यो मोहादहं
त्वात्तत्र शक्यः ॥ प्रज्ञायेन तस्मिन् शास्त्रेषु निष्कृतिर्न वदन्त्येते ॥ स्पष्टे लिङ्गे च वेदे वा अत्राद्येन प्रणिष्टिते ॥ ह्यस्ति चैकमो धीमान् विज्ञोऽप्यार्थं ज्ञेयमर्थयेत् ॥ अविज्ञोऽप्यर्थं
पुनः कुरुतां निरुद्धास्ति चैकमर्थः ॥ अप्रतिष्ठितं लिङ्गादेः भुक्तिः स्वात्मनः शयः ॥ तत्र तत्स्थापिते देवतापि पश्येत्तद्वैदिकैः ॥ इति तत्तत् स्वगीतया सर्वशः रूपयोक्ता
नृणां तत्रोक्तेन प्रकारेण देवतायाः प्रतिविक्ता ॥ सापि ब्रह्मास्तु स व्यानपुत्रनीया यवौदिकैः ॥ भुङ्क्ते बहिः सर्वत्र देवता रूपमास्ति के ॥ तत्र तत्रोक्तं प्रज्ञातुं तत्र निष्ठस्व
केवलं ॥ देवत्वापि त्रिंशद्देः सन्त्यानुपहतौ तथा ॥ देवस्य प्रज्ञा पत्नौ कुर्यान्त्रो विनं बुधः ॥ नदपि म्रियया यवी पसंहितायां समर्थिर्मन्त्रितः ॥ लोकार्थं त्रैलोक्यानां
यश्चीकृच्छा योपमन्थुना ॥ अस्तेनोपहृतं विज्ञोऽप्युत्थापयेत्तु नः ॥ तत्रोक्तं येषु पठन्तं मनोऽप्युपहृतं यजेत् ॥ लिङ्गमिधायां संज्ञा निष्ठापनीयानि वानवा ॥ वानि पूर्व
शिवेनैव सर्वसंस्कृतानि यत् ॥ सत्यं ॥ नौ हस्तिं स्थापनीयानि यानि दृष्टानि धाणवत् ॥ स्वयमुद्धतं लिङ्गे चारिष्ये वापेति चेत् ॥ अशीठपीठभावे प्रपठत्वा संज्ञां ह्येषां
संज्ञां यजेत्तत्रोक्तं वनेषां प्रतिष्ठानावसीदैर्नियते ॥ दग्धं भूयं सतां गं वसिषेष्टिं गं ज्ञेयं शयः ॥ संधानयो ग्मे संधाय प्रणिष्टा विधिमायरेत् ॥ वेनरादाविकर्का
लिङ्गादेवै प्रज्ञापुरुः सत् ॥ उदास्य ह्यहं संधानं गं वायुमनाय रेत् ॥ एकारूपजाविरते कुर्याद्गुणमर्थनः ॥ द्विरात्रं तु महाप्रज्ञां संज्ञां ह्येषां मरुपरः ॥ तस्मात्तर्धम
ने कर्तुं प्रज्ञावदिह न्येन्येन ॥ प्रणिष्टे वेद्येनैवैन्द्रिं कैश्चि संज्ञां ह्येषां मरुपरः ॥ संज्ञां ह्येषां विधिं ह्येषां तना

(29)

प्रजापति ॥ सौप्यं विम-भरविमृष्टपदार्थतत्त्वो वेदः प्रकाशयति केवलमीश्वरं त्वी ॥ ३ ॥ अवमसि प्रायः कारवां ध्येय सर्वैर्नर्यु संपन्न सर्वैश्चरः शोभुराकाशा
मध्यगत इति अथर्वात्रा रायामात्रा पते ॥ तमीश्वराणां परमं महेश्वरमिति मंत्रोपनिषद्दि ॥ आनः सर्वविधानामीश्वरः सर्वभूतानामिति मतिमहोपनिषदि
॥ एवं तत्र तत्र श्रूयमाणे रोपनिषद्वाक्यैरीश्वरतया देव एव प्रकाशयत इति ॥ शास्त्रातिर्येव प्रकाशकरूप ॥ वेदविशेषणमेतत् ॥ अनुमेहि नयावक्तव्यं गुणा
नपेक्षत्वेन ॥ विम-भरविमृष्टपदार्थतत्त्वः ॥ अत्युत्पन्नवगताथानितिक्रमेण न अनुसंहितः प्रकाशनं नामो विदधतः स्मारयतः नः प्रज्ञासनायावेहस्य साधारणो
आचारस्तदुक्तं प्रकाशयतीति ॥ ३ ॥ अत्युत्पन्नवगतादीश्वरशब्दस्य शिबैकरिवयनामाह ॥ ॥ शब्देयमीश्वर इति शक्तिशक्तिगोचरः सन्न नानीच्छकं कथमवनीसित
यदेतरेव ॥ तामेव बोधयति नाथं निजार्थपोषाहं पुनः प्रकृत्यादिनिपीडनेन ॥ ३ ॥ निजार्थपोषाहं इति निरतिशयं दिख्यते त्वमीश्वरशब्दस्यार्थः ॥ न
परिपोषाह ॥ प्रकाशयति निपीडनेनेति ईश्वरशब्दश्च न मात्र एव नीच्छकं कथनादिनक्षपां देवमुपलक्ष्य प्रकरणोपपदयद्वांतरस्वमसिध्याहनेन दिना आकुलि
तोयकं कंचन जल्पतीति न न दादरणीयमिति ॥ ४ ॥ ॥ तस्मादिदं परशब्दः शिवादिशब्दवत्त्वसिधानमिति भावः ॥ ॥ शब्दस्वभावमसिधानमन्यथा शब्दो
नैधं हि काः शिवादिशब्दवदेन माकः ॥ ईश्वरः शर्व ईशा न इत्यमरः ॥ यदि निरतिशयं शयैश्वर्यं वयनोपमीश्वरशब्दः कथं ताहं परममहत्तु शब्दोः प्रकाशं, यथा
विमोनाश्वरपदविशेषणभूतयो नर्थवत्त्वमत आह ॥ वस्तुस्वभावैकतमेव नुप्रप्यभावं भूते महेश्वरमहान्तरपनमेश्वरशब्दः महत्परमशब्दोऽयौगव्यवच्छे
देन विशेषणमिति भावः ॥ ॥ प्रथमं वचनदोषपरममहत्तु शब्दोः प्रजावाचित्वं समासेन जादगीकर्तव्यमित्याह ॥ ॥ यस्योपसर्जनमसौ परमो महा
शब्दः तदर्थमसिधानुमत्तं प्रकृतं ॥ शब्देन प्रप्यवचनेन समस्य मानः प्रजाव्यपि निपदिशब्दविदः प्रमायो ॥ ५ ॥ ॥ अथ यावत् महत्परमो नमो कृष्टः

(59A)

तेन यादयतीत्यर्थः। अघटिगघटनापटवेप्रकटितकरुणायासिद्धिसिंधुभूने॥ वटनरुमूळस्थितयेविघटिततमसेमहेभ्यनायनमः॥ मिथ्याकलितलोगमोक्षव
यासंघस्यसन्नायनव्यत्रायैषामसिघन्तप्रभावविधुधये॥ म्यामहेरादिषां॥ मधस्त्विवदुनामनाविरचितानिर्घानपाताः परैर्विद्वद्वापरमेभ्यरक्तिकथानाययस
शहकैः॥ ॥७॥ ॥ इतिआविधौ। ज्ञानघनेनगुरुणाविरचितावतुर्वेदतात्पर्यटीकासमाप्ता॥ ॥७॥ ॥

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com